

Агроекологія

УДК 631.417.2:631.431.1(477.41/42)

В. П. Стрельченко

д. с.-г. н.

М. М. Кравчук

Державний агроекологічний університет

А. М. Бовсуновський

к. с.-г. н.

А. М. Корсун

аспірант

Інститут сільського господарства Полісся УААН

ОРГАНІЧНА РЕЧОВИНА ЯК ФАКТОР РЕГУЛЮВАННЯ ЩІЛЬНОСТІ ЯСНО-СІРОГО ЛІСОВОГО ҐРУНТІВ ПОЛІССЯ

Встановлено високий зворотній кореляційний зв'язок між щільністю та вмістом рослинних решток і детриту, визначено їх оптимальні параметри для ясно-сірого лісового ґрунту (шар 0–10 см). Показана можливість регулювання щільності шляхом застосування ґрунтозахисного обробітку.

Постановка проблеми

Основною причиною погіршення якісного стану агроландшафтів і зниження їх продуктивності є постійна втрата ґрунтами органічної речовини і їх фізико-хімічна деградація. Найважливішою агрофізичною характеристикою ґрунту, яка визначає практично всі його властивості і режими є щільність [2]. Для більшості культур оптимальне її значення знаходиться в межах 1,0–1,3 г/см³. Ґрунти легкого гранулометричного складу, які займають домінуюче положення на Поліссі, досить швидко відновлюють щільність після механічних обробок до рівноважних значень. Останні часто досягають критичних рівнів (1,55–1,65 г/см³), що суттєво знижує ефективність добрив [6, 2]. У цьому зв'язку надзвичайно актуальною є розробка технологій, які б сприяли оптимізації агрофізичних показників легких ґрунтів Полісся та були побудовані на принципах відновлення природних ресурсів і посилення процесів саморегуляції систем при відносно невисоких витратах ресурсів техногенного походження [3].

Попередні дослідження щодо пошуку шляхів оптимізації агрофізичного стану орного шару дерново-підзолистого глеюватого глинисто-піщаного ґрунту, зокрема, його щільності, показали, що визначальним у цьому відношенні є вміст негуміфікованої органічної речовини, а проведений кореляційний аналіз підтвердив існування майже функціональної залежності [5].

Основним завданням наших досліджень було перевірити ступінь впливу рослинних решток і детриту на рівноважну щільність ясно-сірого лісового супіщаного ґрунту, встановити вміст негуміфікованої органічної

© В. П. Стрельченко, М. М. Кравчук, А. М. Бовсуновський, А. М. Корсун

речовини, який би забезпечив оптимальну щільність ґрунту, і провести оцінку агротехнологій щодо покращання його агрофізичних властивостей.

Об'єкт та предмет досліджень

Об'єктом досліджень є процес оптимізації щільності під впливом органічної речовини ґрунту. Предмет досліджень – негуміфікована органічна речовина, щільність ясно-сірого лісового супіщаного ґрунту, агротехнології.

Методика проведення досліджень

Дослідження проводились на землях дослідного господарства “Україна” Державного агроєкологічного університету, яке знаходиться в Черняхівському районі Житомирської області. Спостереження виконувались в умовах стаціонарного досліді “Ґрунтозахисні екологічно безпечні агротехнології” у зв'язку з агроєкологічною оцінкою технологій вирощування льону-довгунця. В межах програми досліджень вивчались: традиційна технологія на базі оранки на 18–20 см (О 18–20) і ґрунтозахисна – на основі плоскорізного обробітку на глибину 18–20 см (П 18–20). Дані системи обробітку досліджувались на двох варіантах удобрення: 1) без добрив; 2) органо-мінеральна система удобрення, яка передбачала заробку 3 т/га соломи, 15 т/га зеленої маси олійної редьки та внесення $N_{50}P_{30}K_{45}$ (в т. ч. N_{30} – компенсаційна доза). Попередник – озима пшениця.

Відбір зразків виконували у 2004 році в посівах льону-довгунця (фаза зеленої стиглості). Щільність ґрунту в шарі 0–10 см визначали методом ріжучого кільця за Н.А. Качинським (об'єм циліндра 94,8 см³). В тих же зразках визначали вміст рослинних решток і детриту шляхом відмучування з використанням сита діаметром 0,25 мм [7]. З кожної облікової ділянки площею 100 м² було відібрано по 25 зразків. Статистичну обробку даних виконано за Б. А. Доспеховим з використанням пакету програм “Statistica 6,0”.

Вихідною методологічною основою для проведення досліджень стали положення дослідників про органічну речовину ґрунту як один з визначальних факторів регулювання його щільності. Зокрема, наявність зв'язку між рівноважною щільністю, структурою і вмістом гумусу була відмічена П.В. Вершининим і В.М. Сорочкіним. [1, 4]. Аналіз масового матеріалу, проведений ННЦ “Інституту ґрунтознавства і агрохімії ім. О.Н. Соколовського”, також підтвердив існування зв'язку між рівноважною щільністю і вмістом гумусу ($r=0,64$) [2]. Проте у ґрунтах з низьким вмістом гумусу (нижче критичної межі, яка визначає фізичні властивості ґрунту) такий зв'язок був відсутнім [6].

Результати досліджень

Наші дослідження показали, що ґрунтозахисні технології вирощування льону-довгунця забезпечують кращі передумови до накопичення негуміфікованої органічної речовини в шарі 0–10 см порівняно з

традиційними на базі оранки (табл. 1). Так, до кінця вегетації культури запаси рослинних решток і детриту у варіантах досліді суттєво відрізнялись на користь технологій з плоскорізним розпушуванням ($t_{\text{факт}}=251,02$ при $t_{05}=4,08$ для рослинних решток і $t_{\text{факт}}=134,84$ при $t_{05}=4,08$ для детриту).

Таблиця 1 Варіаційно-статистичні характеристики вмісту рослинних решток, детриту і щільності у сірому лісовому ґрунті за різних агротехнологій (шар 0–10 см, $n=25$)

Система обробітку ґрунту	Система удобрення	Рослинні рештки, г*			Детрит, г*			Щільність, г/см ³		
		x	s_x^-	V _%	x	s_x^-	V _%	x	s_x^-	V _%
О 18–20	Без добрив	0,42	0,03	32,3	0,35	0,02	23,3	1,45	0,02	6,1
	Органо-мінеральна	0,69	0,04	26,1	0,64	0,04	27,6	1,37	0,02	8,6
П 18–20	Без добрив	1,14	0,05	20,7	0,86	0,05	29,8	1,28	0,03	10,1
	Органо-мінеральна	1,66	0,08	25,4	1,36	0,08	30,9	1,20	0,03	11,1
НР ₀₅ , г у т. ч. для фактора обробітку для фактора удобрення		0,15			0,15			0,07		
		0,11			0,10			0,05		
		0,09			0,09			0,04		

Примітка: * маса у зразку об'ємом 94,8 см³; x – середнє, г; s_x^- – абсолютна похибка середньої, г; V – коефіцієнт варіації, %.

Визначення запасів негуміфікованої органічної речовини у зразках, відібраних для встановлення щільності сірого лісового ґрунту, дозволило нам провести попарний кореляційний аналіз і оцінити ступінь впливу рослинних решток і детриту на його рівноважну щільність (табл. 2).

Таблиця 2 Кореляційний зв'язок між щільністю і запасами негуміфікованої органічної речовини ґрунту (r)

Система обробітку ґрунту	Система удобрення	Рослинні рештки	Детрит	Негуміфікована органічна речовина
О 18–20	Без добрив	-0,76	-0,71	-0,83
	Органо-мінеральна	-0,84	-0,70	-0,82
П 18–20	Без добрив	-0,70	-0,71	-0,82
	Органо-мінеральна	-0,78	-0,76	-0,83
В цілому (n=100)		-0,82	-0,81	-0,83

Приведені в табл. 2 результати кореляційного аналізу свідчать про високий рівень достовірності зворотного зв'язку між щільністю і негуміфікованою органічною речовиною в цілому і, зокрема, рослинними рештками та детритом в межах верхнього шару ґрунту (0–10 см) під льоном-довгунцем.

Кількісна ж залежність між параметрами, що вивчаються для всієї вибірки ($n=100$) в перерахунку на т/га описується загальним рівнянням:

$$dV = -0,0122 OP + 1,5539 \quad (r = -0,83),$$

де dV – щільність будови ґрунту на кінець вегетації льону-довгунця, $г/см^3$;

OP – негуміфікована органічна речовина, т/га.

Розрахунок показав, що для забезпечення щільності ясно-сірого лісового супіщаного ґрунту в шарі 0–10 см на рівні $1,3 г/см^3$ (верхня межа оптимального діапазону) необхідно 20,8 т/га рослинних решток і детриту.

У цьому зв'язку важливим було проаналізувати ефективність агротехнологій щодо фактичного накопичення негуміфікованої органіки і оптимізації параметрів агрофізичного стану. При цьому позитивно виділяється обробіток без обертання скиби, який забезпечив суттєвий приріст рослинних решток і детриту в горизонті 0–10 см (рис.1). Найбільш чітко це простежується у варіанті без добрив, де навіть за таких критичних умов зазначена технологія перевищила ефект, досягнутий за традиційного полицевого обробітку і сприяла збільшенню запасів рослинних решток на 7,6 т/га або 171,4 %, детриту на 5,4 т/га (145,7 %). Якщо ж розглядати сумісну дію обробітку та удобрення то в порівнянні з фонами, де проводилась оранка, плоскорізне розпушування сприяло збільшенню маси рослинних решток на 10,2 т/га (140,6 %), детриту – на 7,6 т/га (112,5 %). Це на ґрунтозахисному фоні зумовило зменшення рівноважної щільності ґрунту до діапазону оптимальних значень ($1,28$ і $1,20 г/см^3$ відповідно).

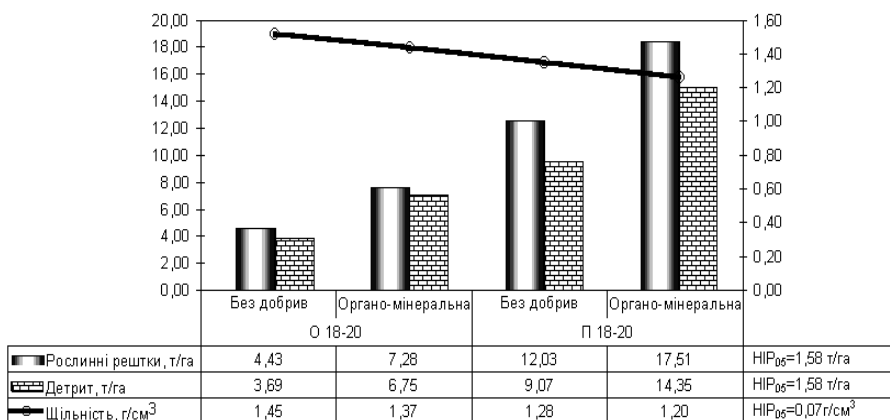

Рис. 1 Вплив запасів рослинних решток і детриту на щільність ґрунту (шар 0–10 см)

Оптимізація агрофізичного стану шару 0–10 см при застосуванні ґрунтозахисних агротехнологій сприяла підвищенню продуктивності культури. Так, на фоні без добрив різниця в урожайності соломи льону-довгунця між варіантами звичайного та ґрунтозахисного обробітку становила 12,1 ц/га (71,2 %), а за повної технології (обробіток + добрива) – 4,4 ц/га (17,1 %). При цьому урожайність на контролі – оранка без добрив та з добривами – була 17,0 і 25,7 ц/га відповідно ($HP_{05}=3,27$ ц/га).

Висновки

1. У регулюванні агрофізичних властивостей ясно-сірого лісового ґрунту, зокрема, його щільності, вирішальне значення має негуміфікована частина органічної речовини, зокрема, рослинні рештки та детрит.
2. Встановлено високий зворотній кореляційний зв'язок між щільністю (dV) та вмістом негуміфікованої органіки (OP) та визначено їх кількісну залежність для шару 0–10 см, яка виражається рівнянням:

$$dV = -0,0122 OP + 1,5539 \quad (r = -0,83)$$

3. Для забезпечення щільності ясно-сірого лісового ґрунту в шарі 0–10 см на рівні $1,3 \text{ г/см}^3$ (верхня межа оптимального діапазону) необхідно 20,8 т/га рослинних решток і детриту, що в умовах дослідження було досягнуто лише при застосуванні ґрунтозахисних агротехнологій. Останні характеризуються суттєвою перевагою в процесі відтворення органічної речовини в порівнянні з технологіями на основі оранки та є ефективним засобом оптимізації агрофізичного стану ґрунту.

Перспективним є подальше вивчення властивостей негуміфікованої органічної речовини, а також розробка і вдосконалення технологій, які б сприяли оптимізації агрофізичних властивостей ґрунту.

Література

1. *Вершинин П.В.* Твердая фаза почвы как основа ее физического режима // Основы агрофизики / Под ред. *А.Ф. Иоффе, И.Б. Ревута.* – М.: Физматгиз, 1959. – С.209–404.
2. *Медведев В.В., Лындина Т.Е., Лактионова Т.Н.* Плотность сложения почв (генетический, экологический и агрономический аспекты). – Харьков: Изд. “13 типография”, 2004. – 244 с.
3. *Созінов О.О.* Агроекологія – філософія сільського господарства ХХІ століття // Вісник аграрної науки. – 1997. – № 9. – С. 61–67.
4. *Сорочкин В.М.* Равновесная плотность дерново-подзолистых почв и ее изменение при обработке // Почвоведение. – 1982. – №2. – С.129–133.
5. *Стрельченко В.П.* Ґрунтово-екологічні основи системи землеробства Полісся України: Дис. ... докт. с.-г. наук: 06.01.03 / ІСГПолісся УААН. – Коростень, 1994. – 327 с.

6. Стрельченко В.П., Кожушко Н.И., Хризман С.Л. Влияние органических остатков на плотность легких дерново-подзолистых почв // Почвоведение. – 1989. – №9. – С. 52–57.
  7. Стрельченко В.П., Кравчук М.М. Спосіб визначення детриту у легких за гранулометричним складом ґрунтах // Вісник аграрної науки. – 2004. – №11. – С. 25–27.
-
-